

ТМГ. XXXVII	Бр. 4	Стр. 1977-1992	Ниш	октобар - децембар	2013.
-------------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 28

Прегледни рад

Примљено: 09. 11. 2011.

Ревидирана верзија: 04. 03. 2012.

Одобрено за штампу: 02. 12.2013.

Драган Новаковић

Канцеларија за сарадњу с црквама и

верским заједницама

Нови Београд

ОСНОВНЕ ВЕРСКЕ ДУЖНОСТИ У ИСЛАМУ

Апстракт

Представљене су основне верске дужности прецизно дефинисане у исламској теологији. Назначујући њихову логичку повезаност и распоређеност по некој врсти вредносне вертикале пошло се од вере као основне и незаобилазне тачке чије усвајање представља предуслов за упражњавање осталих прописаних обавеза. Настojeћи да се дође до суштине сваке од дужности, указано је да пет утврђених дневних молитви има за циљ јачање верске дисциплине и, кроз усмеравање верника према религијском центру, учвршћивање свести муслимана о заједничкој припадности, да зекат представља обавезно давање дела материјалних добара у корист незбринутих чланова заједнице, да је захтевни рамазански пост у функцији оснаживања вере и успостављања доминације духовног над материјалним и да је хаџ круна верског живота сваког поједница чији је циљ добијање опроста за учињене грехе и стриктно прилагођавање будућег понашања према обрасцима који обезбеђују услове за одлазак у рај. Настojeћи да једноставност дужности, њихова разумљивост и стално кретање од мање захтевних према сложенијим не доведу до једностраних закључака, јасно је указано да редовно практиковање на персоналном нивоу непрекидно учвршћује веру и омогућава усклађивање свих сегмената живота са њеним прописима, а на глобалном ствара услове за јединство ислама, његово јачање и стално ширење.

Кључне речи: ислам, верске дужности, вера, молитва, зекат, пост, хаџ

BASIC RELIGIOUS DUTIES IN ISLAM

Abstract

This paper presents the basic religious duties in Islam, precisely defined in Islamic theology. Indicating their logical interconnectedness and distribution in ac-

dragan.novakovic@vere.gov.rs

cordance with some form of a vertical value hierarchy, the paper begins with faith as a fundamental and indispensable point, the adoption of which represents a prerequisite for practicing other prescribed obligations. In an attempt to establish the essence of each duty, attention is given to the following points: the five daily prayers have the purpose of strengthening religious discipline and cohesion of Islam through directing believers towards the religious centre; Zakat is the mandatory provision of material goods for the benefit of vulnerable members of the community; the demanded Ramadan fast has the function of strengthening the faith and establishing the dominance of the spiritual over the material; and the Hajj represents the crown of religious life of each individual aimed at obtaining forgiveness for committed sins and strict adjustment of future behaviour according to the patterns that provide the conditions for going to Heaven. In order to prevent unilateral conclusions based on the simplicity of the duties, their coherence, and their constant movement from less demanding towards more complex ones, the paper clearly indicates that regular religious practice on a personal level continuously strengthens the faith and harmonizes all segments of life with its regulations, while on a global level it creates conditions for the unity of Islam, its strengthening, and constant expansion.

Key Words: Islam, religious duties, faith, prayer, Zakat, fast, Hajj

УВОД

Током дугогодишњег рада посланик Мухамед успео је да афирмише нову религију и створи јаку и перспективну државу. Дезинтеграција друштва у Меки, слабљење породичних веза, гомилање богатства код малог броја људи, неморално понашање и други пороци као статусни симболи нове елите, допринели су да почеци Објаве садрже ставове о постојању само једног Бога, који ће на судњем дану судити свима према заслугама и начину живота, током пролазног периода на Земљи. Тада богатство неће представљати привилегију на основу које ће се директно одлазити у рај. Наведене суре су кратке, надахнуте, поетичне и њихов основни задатак је формулисање нове религије на начин прихватљив тадашњим житељима Арабије. Изношење таквих идеја, а посебно инсистирање на једнакости свих пред Богом, ујединили су аристократију Меке и учврстили је у ставу о потреби борбе против новог посланика и ставова које је заступао.

Прешавши у Медину, посланик је искористио повољне околности за реализовање државних планова и потпуно развијање религиозних идеја. Одлучно је приступио интегрисању мединског друштва и стварању муслиманске уме. Основна начела по којима ће се владати припадници нове заједнице посланик је изложио у документу „Медински устав“ чији је изворник сачуван у оригиналу. Укинута је обичај личног прибављања правде и надлежност у тој области пре-

нета на централне органе заједнице. Призната је слобода вероисповести за Јевреје, који су у питањима свакодневног живота изједначени са муслиманима. Документ по први пут озакоњује и у пракси реализује поделу целокупног човечанства на муслимане, који су прихватили посланика и нову веру, и друге означене да сумњају или су против тога.

Истовремено са учвршћивањем муслиманске заједнице и проширивањем државе настављена је и Објава. Суре из мединског периода карактеришу се дужином, нормативношћу и настојањима да се кроз њихов садржај додатно утемељи и учврсти нова религија и држава заснује на исламу као основној идеологији. Наведене суре имају државнички карактер и кроз њих долази до изражаја настојање о чувању и унапређивању постигнутог. Успевши да у темеље државне заједнице угради вредности и етику ислама, посланик је остварио креативну симбиозу, која је касније показала велику виталност. Посланик је у муслиманској уми (заједница верника) вршио и верску и политичку власт, што јасно показује да та два важна сегмента нису била одвојена. Политички ауторитет заснивао је на способностима доказаним у стварању и одбрани државе, али и на пророчком угледу. Спектакуларно ширење исламске државе верницима је представљало поуздан доказ да њен вођа само испуњава вољу Алахову. Низом одлучних мера посланик Мухамед је за живота спровео замисао о практичним вероисповедним формама ислама, укључујући и формулисање основних дужности.

ВЕРА

Прва и главна исламска дужност – темељ ислама је вера или усвајање и примењивање основних теолошких норми те религије. Неки исламски теоретичари не укључују веру у темеље ислама, јер сматрају да преостале четири дужности не могу постајати без основне. „Шехада”, како се у теологији назива та дужност, може се сублимисати у речи „Нема Бога осим Алаха, а Мухамед је његов пророк” или „Ја (срцем) верујем и (језиком) читујем да је само Алах Бог, и да је Мухамед а.с. слуга (роб) и посланик Божији”. Речи Шехаде не налазе се директно у Курану, али њихов основ могуће је наћи у сурама Редови – 37, ајет 35: „Кад им се говорило: „Само је Аллах Бог!“ – они су се охолили“, Мухам-мед – 47, ајет 19: „Знај да нема бога осим Ал-лаха! Тражи опроста за своје гријехе и за вјернике и вјернице! Ал-лах зна куд се крећете и гдје боравите“, Побједа – 48, ајет 28: „Он је послао Посланика Свог с упутом и вјером истинитом да би је уздигао изнад свих вјера. А Ал-лах је довољан Свједок!“ (Kur'an, 1991, стр. 447, 508, 514).

Анализа Шехаде показује да је састављена од две изјаве којима се врши потврђивање. Првим потврђивањем да „Нема Бога осим Алаха“, човек прихвата божанску стварност и постојање само једног божанства (тевхид). Другом изјавом „Мухамед је његов пророк“, потврђује се човеково покоравање Богу, удовољава божанској вољи о признавању Мухамеда као посланика, утврђује посредништво у објави Курана и прихвата чињеница да је најпримеренији муслиман. Наведеним структурисањем Шехаде на два нивоа успостављена је чврста и у исто време стваралачка и подстицајна симбиоза вере и обредне праксе ислама. Њена краткоћа не умањује значај изнете поруке, јер су у њој сублимисане централне тачке исламске теологије о једности Алаха и људској природи посланика Мухамеда.

Настојећи да боље објасни и приближи веру као једну од основних дужности проф. др Д. Танасковић сматра да је то немогуће учинити уколико се не разјасне „три општа појма“ ислам, дин и иман. После граматичке анализе, арапска реч ислам ситуира се у шири друштвено-политички и правни контекст и долази до дефиниције:

„Ислам је, дакле, од самог почетка за муслимане лични вернички чин потпуног предавања Господу и Алаховом вољом установљена религија, као обављање прописаних верских дужности и понашања у складу с утврђеним моралним и правним нормама у оквиру заједнице истоверника“ (Танасковић, 2008, стр. 65–66).

Добро знајући да реч дин изазива значајне недоумице, дато је објашњење да појединци тим појмом означавају веру, муслимани школовани на Западу и под утицајем хришћанске традиције религију, да би као решење био понуђен став да се ради о истовремено објављеној и потврђеној Божијој истини. Када је у питању са теолошке тачке гледишта најсложенији појам иман, често идентификован са исламом, а најчешће превођеним као вера, дошло се до закључка да та реч „одражава дубинску, најинтимнију истину исламског вероисповедања“, коју велики теолог Ал-Газали одређује као потврду веровања у срцу.

Наглашавајући „вјера је правац и упута“ и да сваком поступку разумног човека мора да претходи мишљење и уверење које одређује циљ и план деловања, исламски теолози указују на неопходност постојања дина-вере за сваког човека (Zindani, 2000, стр. 259). Потпуно окренута задовољавању потреба човечанства вера, односно њен Творац, треба да познаје све сегменте егзистенције човека на Земљи и његово место и положај у свемиру. Познавајући различите области човековог живота, Творац ће успоставити савршену веру, којом уређује његов духовни, мисаони, морални, политички, економски, ратни, законодавни, породични и индивидуални живот. Вера треба да буде чврста и способна да утиче на људско понашање, довољно снажна да је не мењају свакодневни догађаји и истовремено

еластична да одговори на изазове који се дешавају у људском животу. Филозофима, теолозима и психолозима треба да буде јасно да Творац вере познаје људску душу, све што покреће живот и да располаже могућностима да управља факторима реда и мира. Унутрашњим механизмима човек се подстиче на извршавање свих предвиђених обавеза и непрекидно гајење страха уколико се одлучи на супротстављање вери. Постојање универзалне вере, којом се уређује људски живот и човечанство изводи на прави пут, искључује могућност човека да створи веру само за себе.

Изговарањем Шехаде на арапском језику скрушеним гласом и уз убеђење да говори истина, сваки човек постаје муслиман. Стављајући Шехаду у центар исламског веровања архиепископ А. Јанулатос правилно закључује да Шехада непрекидно подсећа верника на неопходност послушности и покорности господару светова (Јанулатос, 2005, стр. 157). Манифестну изјаву воље о прихватању ислама, мора пратити практиковање преостала четири стуба вере, као и усвајање исламске теологије, традиције, културе, уметности и специфичног начина живота.

МОЛИТВА/НАМАЗ

Реч молитва у различитим облицима налази се у Курану на више од сто места. Најчешће су употребљавани термини салт (падање ничице), дова (позив), зикр (сећање), тесбих (слављење), ибадет (покорити се). Турски назив намаз устаљен је на југословенским просторима. Према молитви треба се односити веома искрено и са свешћу да тај чин приближава Творцу и обезбеђује његову милост (Zindani, 2000, стр. 347). Формализам и релативно строги захтеви, који прате све фазе молитве, не представљају суштину, јер је нагласак на теолошкој, етичкој, здравственој и хигијенској вредности свих предвиђених радњи. Ритуализам и спољашње манифестовање религиозности нису пресудни, већ чињење добрих дела и морално поступање, о чему се у Курану каже следеће:

„Није честитост у томе да окрећете лица своја према истоку и западу; честити су они који вјерују у Алаха, и у онај свијет, и у мелеке, и у књиге, и у вјеровјеснике, и који од иметка, иако им је драг, дају рођацима, и сирочади, и сиромасима, и путницима – намјерницима, и просјацима, и за откуп из ропства, и који молитве обављају и зекат дају, и који обавезу своју када је преузму, испуњавају, нарочито они који су издржљиви у немаштину, и у болести, и у боју љутом. Они су искрени вјерници, и они се Алаха боје и ружних поступака клоне” (Куран, 1991, сура Крава – 2, ајет 177, стр. 27).

Молитва, као строго верска дужност, прописана је у Меки 27. ноћи месеца Рецепа, годину дана пре хиџре. Пунолетни и ментално

здрави муслимани и муслиманке дужни су да редовно извршавају ту обавезу. Неопходно је пре молитве у себи донети одлуку о обављању, а затим извршити абдест (ритуално прање) и очистити одело и место на коме ће се клањати. Учесници молитве треба да се пристојно обуку, што у пракси подразумева да мушкарци покрију тело од пола до колена, а жене цело тело, осим лица и руку до зглавка и ногу до чланка. Абдест је верско прање и мора се обавезно извршити пре молитве. Постоје различита тумачења шта све обухвата абдест, али је општеприхваћено да за свакодневну молитву треба три пута опрати ноге, руке, лице, врат и главу и испрати уста и зубе (Хациабдић, 1986, стр. 45). Уколико вода није доступна, абдест се може извршити чистом земљом или песком. Радње предвиђене током ритуалног прања треба да прате одговарајуће молитве. Абдест је покварен у случају мале и велике нужде, пуштања гасова, спавања, несвести и изласка сукрвице и гноја (Fethullah Ali, 2000, стр. 54).

Према исламским прописима постоји пет свакодневних и обавезних молитви. Сабах (јутарња молитва) извршава се између свитања и изласка сунца. Подневна молитва обавља се од тренутка када је Сунце у зениту и момента када сенка одређеног предмета достигне његову висину. Икиндија (поподневна молитва) клања се када прођу три четвртине дана. Вечерња молитва (акшам) врши се у периоду од два сата када „зађе сунце“. Јација (ноћна молитва) обавља се после губљења дневне светлости тј. када завлада мрак.

Почетак молитве обавезно прати позив који се назива езан и њега извршава мујезин – особа са лепим гласом. Позив на молитву најчешће се упућује са шерефета (ограђен простор) минарета џамије. Користећи арапски језик понављају се следеће речи више пута: „Алах је највећи! Сведочим да нема другог Бога осим Алаха! Алах је једини Бог“! Када се упућује позив на јутарњу молитву додаје се још један став који гласи: „Намаз је бољи од спавања! Боље је клањати сабах него спавати“! Езан (позив) се изговара полако, уз коришћење предаха и одмора. Верник је дужан да пажљиво слуша мујезина и у себи изговара његове речи. Уколико у близини нема џамије, сваки верник обавезан је да понавља речи које би изговорио мујезин. Користећи модерна средства данас је уобичајено упућивање позива на молитву преко звучника, чиме се омогућава да више верника чује глас мујезина.

Молитва се може вршити индивидуално и колективно у џамији. Место на коме се обавља молитва мора да буде чисто и мирно, како се не би реметила пажња верника. Дужност је клањача да зна тачан смер према Каби, јер је обавезан да током молитве у том смеру окреће лице. Правац према Меки у џамији одређује михраб (молитвена ниша). Исламска теологија признаје ваљаност индивидуалне молитве, али се препоручује редован одлазак у џамију, јер молитва

на том месту доноси 25 пута више дарова него појединачна. Подневна молитва петком, која се назива џума намаз, установљена је као обавезна за све муслимане света (Kurdi, 2000, стр. 63). Наведене дужности ослобођени су болесни и старе особе, деца, робови или заробљеници, путници и дужници који се плаши хапшења (Gruа аутога, 2000, стр. 200). Према прописима, прво се изврши редовна подневна молитва, а затим слуша проповед – хутба у којој се са исламског становишта разматрају различита актуелна питања. После те молитве сви се враћају редовним активностима, јер према исламској традицији не постоји посебан дан за одмор.

Начин извршавања молитве прецизно је дефинисан и њена основна компонента је рака (клањање). Предвиђене молитве имају утврђен број клањања: јутарња – два, подневна – четири, поподневна – четири, вечерња – три и ноћна – четири. Започињући молитву верник у усправном ставу изриче у себи намеру да обави клањање. Поступајући на тај начин осигурава се искреност и све мисли усмеравају Алаху. Верник треба да се искључи из стварности и потпуно посвети молитвеном доживљају. Када је одлучио да отпочне клањање, диже руке поред главе, отвара шаке и изговара „Алах је највећи”. Затим спушта руке поред тела. Овим делом молитве постиже се ритуално посвећење, тако да нису дозвољене било какве друге мисли. Током вршења наведених покрета изговара се фатиха (уводна сура из Курана). Клањач поново подиже шаке у висину главе, изговара исте речи и сагиње се под правим углом, при чему мушкарци ставе руке на колена, а жене их спусте поред тела. Молилац у том положају три пута изговара „Слава припада великом Господу”, потом се усправља и каже „Алах слуша онога који га хвали”. Затим се спушта на колена и ставља дланове на под који додирује челом и носем. Боравећи у том положају изговарају се речи са почетка молитве, као и „Слава највишем Господу”. Напуштајући тај положај седе на пете и изговара кратку дову за опроштај грехова. Поново се спушта челом на под и враћа у полуседећи положај, када изговара молитву о потреби чињења добрих дела и моли се Алаху да благослови посланика Мухамеда, његову породицу и све муслимане света. Тада се поново тражи опрост грехова и заштита у времену које предстоји. Завршавајући молитву окреће лице на десну и леву страну и суседима у молитви изговара „Мир с вама и милост Алахова” (Urute и вјегу, 1996, стр. 126–146).

Поред представљених молитви, постоје и друге које су обавезне за све муслимане света. Посебно су свечане молитве за време два главна исламска празника – рамазанског и курбанског бајрама. Обавезна је и ценаза (молитва за умрле), која се обавља у усправном положају када се четири пута изговара „Алах је највећи” и дова (молитва) за покој умрлом. Завршавајући ценазу верник окреће главу на-

десно и налево и оба пута изговара „Мир с тобом и милост Алахова”. Молитва је дозвољена и пожељна у свим приликама када то верник пожели, а обавезна у случају земљотреса, поплава и других видљивих манифестација божије активности.

Поред чисто религиозне димензије, молитве имају и значајну интегративну функцију, јер јединствено уређени обред и време, као и окренутост свих према Каби (Алахова кућа), благотворно утичу на јединство муслимана и њихову свест да представљају део уни-верзалног и снажног покрета (Hamidulah, 1982, стр. 80). Познати исламиста М. Икбал у први план истиче филозофско сазнајну компоненту, која омогућава вернику да преко намаза, као средства духовног надахнућа, постигне непознату моћ мисли, схвати реалност и своју личност смести у већу животну целину (Iqbal, 1979, стр. 70–71).

ЗЕКАТ

Зекат (на арапском – чистоћа, поштење) је обавезни допринос који крајем године дају сви муслимани. Обавеза зеката, утврђена као верска дужност, представља оригинални покушај ислама да реши проблем превеликих социјалних разлика између људи и заузме прихватљив став према стицању и гомилању богатства (Gavrankapetanović, 2000, стр. 34). Начини прикупљања и расподеле добара мењали су се кроз историју ислама и држава заснованих на тој религији. Првих неколико векова зекат је означавао све врсте пореза, које је од својих верника прикупљала исламска држава. Радило се о класичном грађанском порезу, чије избегавање је подразумевало примену одговарајућих мера од стране државе. Поред редовног зеката, био је обавезан и ванредни порез у случају рата поведеног од исламске државе. Распадом калифата и стварањем националних држава, установа зеката као грађанског пореза се мења и прилагођава новим околностима. Уколико су исламски верници живели у дијаспори зекат је задржан као обавеза верника, али су његово прикупљање и дистрибуцију вршили органи верске заједнице. Поједине исламске земље и данас зекат третирају на начин предвиђен у Курану.

Тумачећи куранске прописе који се односе на зекат, може се закључити да је та обавеза дубоко интегрисана у саме темеље вере и да представља неодвојиви део богослужења. Изостављајући социјално-политичку компоненту која је свакако доминантна, исламски теолози сматрају да обавеза зеката развија и подстиче принципе милосрђа, хуманости, љубави, саосећања и солидарности. Куран је утврдио обавезу оних који имају да дају и право свих који немају да траже помоћ. Начин трошења прикупљених средстава, који је кроз историју увек представљао озбиљан проблем, прецизно је дефинисан у сури 9 – Покајање, ајет 60:

„Зекат припада само сиромашнима и невољницима, и онима који га сакупљају, и онима чија срца треба придобити, и за откуп из ропства, и презадуженима, и у сврхе на Алаховом путу, и путнику-намјернику. Алах је одредио тако! А Алах све зна и мудар је”! (Kuran, 1991, стр. 196).

Важност зеката захтевала је утврђивање додатних правила која би омогућила правичну расподелу. Средства и добра прикупљена на тај начин могу се дати само једној од набројаних категорија из чега произлази закључак да у одређеном тренутку друге могу бити изостављене. Када је у питању помоћ задуженом, сума се може кредитати од отплате целокупног дуга, или само једног дела. Апсолутно је забрањено средства зеката усмеравати према богатима, јер је посланик Мухамед у једном хадису истакао: „На њега нема право богати нити снажни који може зарађивати“. Наведена помоћ се не може дати родитељима, жени, деци и другим категоријама рођака за које је установљена обавеза издржавања од одређеног лица. Сиромашном се из масе зеката може дати сума потребна за прехрану у току неколико месеци или за целу годину. Зекат се не даје на аутомобил и некретнине већ само на зараду од рада или стечене закупнине у току године дана.

Према неизмењеним исламским прописима зекат треба да даје сваки пунолетан и слободан муслиман који поседује одговарајућу имовину. Иметак чини злато, сребро, трговачка роба, стока, пољопривредни производи и новац. Давалац зеката наведену имовину мора поседовати у току једне године. Израчунавање стопа веома је прецизно, тако да зекат на злато и сребро износи 2,5%, под условом да обвезник током године поседује 91,6 грама злата и 641,5 грама сребра (*Osnovni temelji islama*, 1978, стр. 35–41). Трговачка роба опорезована је по истој стопи уколико достиже наведену вредност злата и сребра. После прикупљања рода и утврђивања укупног приноса житарица, на име зеката треба одвојити 10%. Сваки исламски верник који поседује 30 говеда и 40 грла ситне стоке дужан је да приложи зекат. Имовина која служи за задовољавање основних потреба пореског обвезника ослобођена је зеката. Према устаљеним прописима ту су укључени кућа за становање са припадајућим намештајем, радна стока, обрадива земља и потребна оруђа, занатски алат, стручне књиге и слично. Зекат као обавеза најчешће се прикупља у време Рамазана када су верници посебно религијски мотивисани. Када је у питању садака, које се може уделити у било које доба године сиромашним и доноси велике заслуге, превладао је став да не представља зекат, јер се ради о добровољном давању.

Сумирајући изнето може се констатовати да је зекат кроз историју значајно допринео амортизацији социјалних тензија и избегавању незадовољства сиромашних делова исламског друштва. Потен-

цирајући став о одређености свега вољом Алаха, укључујући и постојање сиромашних и богатих и истрајно негујући зекат, садаку и друге форми солидарности, исламска теологија успела је код верника да изгради спремност и жртву у име остварења виших циљева. Обезбеђен социјални мир на тим основама често је био у функцији развоја и експанзије исламског друштва и државе.

ПОСТ

Пост представља четврту дужност исламских верника и подразумева уздржавање од јела, пића, пушења, полног општења и осталих телесних прохтева од појаве зоре до изласка сунца. Професор В. Павићевић наводи да је пост трећа дужност или стуб ислама (Pavićević, 1988, стр. 293). Признати познавалац ове материје М. Хамидулах, напротив, пост рангира као другу основну дужност (Hamidulah, 1982, стр. 75). Сваки верник има обавезу да тај месец чини добра дела и избегава оговарање, клевете и лажи. Суочавајући се са својим унутрашњим бићем треба да очисти срце од свега што је штетно и супротно исламским прописима. Спроводи се током деветог месеца муслиманског календара тј. у време када су отпочеле прве објаве Курана. Овај важни сегмент исламске вере прихваћен је и устаљен првих година после хиџре. Пост траје месец дана и обавеза је „сваког паметног, пунолетног, здравог и код куће присутног муслимана”. Болеснику и путнику дозвољено је да пропусти неки дан, уз утврђену обавезу да првом приликом напости недостајуће време. Труднице, дојиље, старац, старица и болесник без наде за оздрављење, такође, могу пропуштено да надокнаде, али је њима дозвољен откуп дана давањем помоћи сиромашнима.

Захтевност поста подразумевала је утврђивање одређених радњи чије предузимање није значило кварење те строге верске обавезе. Постачу је дозвољено купање и расхлађивање водом, као и узимање приписаних капи за очи. Појединцима који не могу да савладају страст дозвољени су пољупци, а онима за које се процени да је то потребно давање крви за потребе лабораторијских анализа. Због прашине или других разлога уста и нос могу се испирати, под условом да се са тим радњама не претерује. Пост није нарушен уколико се попије или поједе у забораву, док случајно узимање хране и пића подразумева продужење поста за један дан. Свесно кршење норми санкционисано је додатним постом од 60 дана или поделом хране за сиромашне за сваки дан (Хаџиабдић, 1986, стр. 116).

Према тумачењу исламских теолога, рамазан има дубљи смисао и његов основни циљ је учвршћивање и стабилизовање верске дисциплине кроз лично и опште уздржавање (Корнел, 2002, стр. 99–100). Уместо на храну и пиће, мисли треба усмерити на значајна

времена када је Куран објављен са циљем да муслимани нађу прави пут у вечни живот. Због тога се рамазанска „ноћ судбине” лејла ал-кадер, или благословена ноћ, посебно свечано слави као успомена на дан када је свемогући Бог изабрао посланика Мухамеда за прво откровење Курана. Значај и величину поста исламска теологија представља на следећи начин:

„Пост је духовно-тјелесна вјежба, свјесно и самоволно уздржавање кроз одређено вријеме од дозвољених ствари и прохтјева. Пост је практична лекција муслиману за лијечење душе и спутавање њене материјализације, чиме се постиже љубав и тежња за врхунским идеалом одабраних људи. Пост, по својој природи, ограничава снагу и утицај материје и даје тјелу прилику да се ослободи њеног притиска, уздижући дух и личност оног ко пости по чистоћи, чедности и чувању од гријеха, на степен мелека” (Osnovni temelji islama, 1978, стр. 43–44).

Пост се завршава појавом младог Месеца и тада почиње Рамазански Бајрам, који се слави три дана. Свеопште весеље, поводом великог празника, карактерише подела поклона и општа празнична атмосфера у свим крајевима света где живе исламски верници (Како доčekати ramazan, 2002, стр. 2–65).

ХАЦ

Према мишљењу већине исламских теоретичара хац је пети стуб ислама. Одступајући од тог преовлађујућег става, познати исламиста М. Хамидулах хац проглашава трећом верском дужношћу муслимана. Исламска теологија хац одређује као истовремено заједничко кретање према Господу при чему се предузима напор ради самовладавања сопствених слабости. Преведено на практични језик хац је обавеза свих исламских верника да једном у животу посете света места у Меки и околини. Високо вреднујући све аспекте тог сложеног и важног верског чина, Д. Танасковић износи став да згуснута симболика и снажне друштвене вредности које га прожимају, чине хац јединственим обредом који омогућава вернику да се од пасивног објекта уздигне у активног чиниоца своје вере (Танасковић, 2008, стр. 138–139).

Света места, као и обичај њиховог посећивања, утврђен је у предисламској Арабији, јер су припадници локалних племена сваке године одлазили до Меке да виде Кабу (Gordon, 2001, стр. 16–17). Током рада на објави и учвршћивању нове вере посланик Мухамед није се на исти начин односио према обавезности и начину извршења хаца. Објашњење се може наћи у његовој намери да обичај, који су упражњавала идолопоклоничка арапска племена, на најбољи начин прилагоди новој монотеистичкој религији, као и прецизном пла-

ну да преко стављања Меке у центар исламског култа, за своју идеју придобије становнике тога града. Дефинитивни образац за хаџ и обреде предвиђене за извођење том приликом исламски верници и данас налазе у „опроштајном хаџу”, који је посланик Мухамед извршио неколико месеци пред смрт (Mubarekfuđi, 2000, стр. 417–421).

Обавезу извршења хаџа има сваки пунолетан, слободан и имућан муслиман и муслиманка, под условом да су здрави и способни за пут. Стари и болесни, као и сви они који процене да не могу поднети напоре пута, треба да пошаљу заступника (бедала), који ће у њихово име обавити хаџ (Šeref en-Nevevi, 2000, стр. 212). Ходочасник је дужан да осигура неопходна средства за путовање и материјално обезбеди породицу до повратка из Арабије. Жену која одлази на хаџ мора пратити ближи сродник, али је дозвољено да буде у друштву поштених и веродостојних верника и верница. Средства за финансирање хаџа морају потицати од иметка стеченог према исламским прописима (Novaković, 2004, стр. 463–471).

Муслиман може посетити Меку и света места у било које време и тада обавља све обреде везане за умру (мали хаџ). Према исламским прописима, прави хаџилук може се извршити само дванаестог лунарног месеца у години. Када дође на границу свете територије, која је прецизно утврђена за све путеве који воде у Меку, хаџија изврши обред освећења са циљем да се учврсти у намери да обави све предвиђене радње. Хаџије скидају своју одећу, чисте се, дотерују и облаче ихраме (беле огртаче). Ихрам се састоји из два дела, којима се покривају сви делови тела изузев главе. Женски ихрам је сличан мушком, али је дозвољено облачење сашивеног огртача и откривање лица. Одећа хаџија апсолутно је иста за све, чиме се на изванредан начин постиже једнакост и равноправност учесника у том свечаном чину. Облачењем ихрама мушкарцима је забрањено бријање, шишање главе, депилирање било ког дела тела, резање ноката, покривање главе, облачење сашивеног огртача, мирисање тела, лов и убијање животиња, склапање брака и полни однос. Женама није дозвољено парфимисање, стављање вела на лице и облачење рукавица. Мањи преступи могу се заменити постом, доделом хране сиромашним или жртвовањем обредне животиње, док тежи подразумевају обнову хаџа следеће године.

Само обављање хаџа састоји се из више јасно дефинисаних радњи, које се предузимају у тачно одређено време. Када стигне у Меку ходочасник долази до Кабе (Алахова кућа) са задатком да пољуби или дотакне црни камен (уколико је гужва дозвољено је да пружи руку према њему). Затим обилази Кабу седам пута, полазећи од десне, а долазећи са леве стране. Прва три круга иде се убрзаним, а преостала четири нормалним кораком. Током церемоније обиласка ходочасник је дужан да изговара пригодне речи. Потом се усмерава

да обави молитву испред камена на коме се по предању задржао отисак Абрахамовог стопала (Абрахам је по наредби Алаховој саградио Кабу и зато му припада централно место у обредима). Завршавајући те радње, хаџије настоје да попију воде са извора Земзем, који се налази у непосредној близини Кабе. Следећи обред је трчање седам пута од брега Сафа до брега Мерв, чиме се оживљава успомена на митску јунакињу Хагару – Хаџеру која је Божијом наредбом остављена на том месту са синовима Исмаилом и Абрахамом. Када је остала без воде трчала је напред-назад, молећи се и тражећи воду. Извор Земзем, који је Бог отворио, спасио их је сигурне смрти. Наведени обреди представљају увод у хаџилук и њих сваки муслиман може обавити приликом доласка у Меку.

Прави хаџилук почиње осмог дана упућивањем верника на Арефет, који се налази источно од Меке. Наредног дана, од поднева до заласка сунца, ходочасници се моле Богу, кају за учињене грехе и траже опроштај. Молитве се упућују и за здравље породице, сродника, пријатеља и блиских особа. Боравак на Арефету и обраћање Богу централни је део и врхунац хаџилука. Када сунце почне да залази, ходочасници одлазе на Муздалифу где проводе ноћ. Следећег дана крећу ка Мини где се прикупљеним каменчићима ритуално каменује ђаво у облику три стуба. Основа за тај део обреда налази се у предању да је на том месту ђаво подстицао Ибрахима (Абрахама) да се супростави Божијем наређењу (Бог је наредио Абрахаму – Ибрахиму да жртвује сина Исмаила да би искушао његову покорност. Дете је, према Курану, замењено жртвовањем животиње) (Mašović, 2010, стр. 62–64). Поступајући на исти начин као Ибрахим, ходочасници показују спремност да се покоре Божијим заповестима и истрпе сва искушења. Хаџије у Мини кољу курбан (жртвена животиња), чије се месо користи за јело и дели као милостиња сиромашним. После клања курбана, ходочасници брију косу на глави, а жене скраћују локне, чиме се стиче право на поновно облачење сопствене одеће, што подразумева и престанак дела забрана везаних за стање ихрама. Затим следе четири дана Курбан Бајрама које славе сви муслимани света. Враћајући се са Мине у Меку ходочасници поново као поздрав обилазе Кабу.

Вишевековно искуство у организовању и спровођењу хаџа, убедљиво је показало да је одлука посланика о увођењу те верске обавезе, била сврсисходна и оправдана (Mahmud, 1991, стр. 99–102). Посматрано из субјективног угла појединца, одласком на хаџ он долази у средиште своје религије где му је омогућен најближи сусрет са Богом. Посећујући Кабу, којој је целог живота био окренут приликом пет обавезних молитви, као и остала света места, њему се пружа прилика да затражи опрост греха и тако омогући вечни живот у рају. Осећање среће због обезбеђеног будућег живота потискује у други

план огромне физичке и друге напоре који су пратили хаџ, као и утрошени новац потребан за плаћање великих обавеза. Хаџ има и социјално-интегративну функцију, која је вероватно руководила посланика Мухамеда приликом одлучивања за тај начин окупљања муслимана. Заједничко присуство хаџу даје прилику свима да на делу виде снагу ислама и прихвате његову концепцију о припадности нацији као другоразредној у односу на веру. Данас, када ислам као религију прихватају народи различитог етничког порекла и са често супротстављеним цивилизацијским и културним наслеђем, хаџ представља можда једино место где су сви, бар за кратко време, поново повезани заједничком вером.

ЛИТЕРАТУРА

- Gavr Rankapetanović, M. (2000). *Snagom vjere do savršenstva duše*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice Bosne i Hercegovine.
- Gordon, M. (2001). *Islam*. Beograd: Čigoja.
- Grupa autora. (2000). *Islamsko znanje*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH i Kulturni centar „Kralj Fahd“ u Sarajevu.
- Zindani, A. M. (2000). *Jednoća stvoritelja*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH i Kulturni centar „Kralj Fahd“ u Sarajevu.
- Ikbal, M. (1979). *Obnova vjerske misli u islamu*. Sarajevo: Starješinstvo IZ u SR BiH.
- Јанулатос, А. (2005). *Ислам.*, Београд: Хришћански културни центар.
- Kako dočekati Ramazan*. (2002). Beograd: Islamska zajednica Srbije.
- Корнел, В. (2002). *Плод дрвета сазнања*, у Оксфордска историја ислама, приредно Ц. Еспозито. Београд: Клио.
- Kuran*. (1991) prevod Besim Korkut, Pariz: Poklon saudijskog kralja Fahda.
- Kurdi, S. (2000). *Islamske teme*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH i Kulturni centar „Kralj Fahd“ u Sarajevu.
- Mahmud, M. (1991). *Dijalog s prijateljem ateistom*. Sarajevo: Mešihat Islamske zajednice BiH, Izdavačka djelatnost El-Kalem.
- Маšовић, I. (2010). *101 ders*. Novi Pazar: Mešihat IZ Sandzaka, Izdavačka djelatnost ILM.
- Mubarekfuri, S. (2000). *Zapečaćeni dženetski napitak*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH i Kulturni centar „Kralj Fahd“ u Sarajevu.
- Novaković, D. (2004). Organizacija hadževa i problemi koji su pratili izvršavanje te vjerske obaveze u Jugoslaviji od 1945. do 1991. godine *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 2, 463–471.
- Osnovni temelji islama*. (1978). Prevod sa arapskog Bilal Hasanović. Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice BiH.
- Pavićević, V. (1988). *Sociologija religije*. Beograd: BIGZ.
- Танасковић, Д. (2008). *Ислам догма и живот.*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Upute u vjeru*, 1996. priredili Idriz Resić i Sulejman Mašović, u Zbirka pisama. Zagreb: Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini.
- Fethullah Ali, M. (2000). *Učenje islama*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH i Kulturni centar „Kralj Fahd“ u Sarajevu.
- Hamidulah, M. (1982). *Uvod u islam*. Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije.

- Хаџиабдић, Н. (1986). *Илмихал*, Сарајево: Старјешинство Исламске заједнице Босне и Херцеговине, Хрватске и Словеније.
- Šeref en-Nevevi, J. (2000). *Rijadu- s- Salihin*, Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH i Kulturni centar „Kralj Fahd“ u Sarajevu.

Dragan Novaković, Government of the Republic of Serbia – Office for Cooperation with Churches and Religious Communities

BASIC RELIGIOUS DUTIES IN ISLAM

Summary

The presented Islamic duties are tightly structured and interconnected to form a logical unit which also highlights the spiritual complexity and the recognizable practical simplicity of the religion. Drawing too much attention to the distinctive form of Islam can easily lead to erroneous and one-sided impressions and put the researchers in the position of neglecting the essence and, guided by the idea of simplicity of studying and learning the basic Islamic rituals, drawing the wrong conclusions. If one can avoid this error, a certain kind of value axis rooted in faith, i.e. the Shahadah that confirms the oneness of God and acceptance of Muhammad as his last and most important prophet, will clearly show. Saying these words in the presence of the required number of witnesses, one becomes a member of Islam and thus acquires the obligation to regularly perform other duties based on the regulations.

Introduced to the world of Islam by the Shahadah, a believer is gradually taking on more complex duties, first of which are the five regular daily prayers. By starting the required actions at the same time and saying the prescribed confessional words, a believer continually confirms his/her faith and by praying together on Friday he/she demonstrates the achieved discipline in practice, as well as the sense of belonging to the wider local community. By giving Zakat regularly on a particular type of income, a believer shows willingness to comply with the regulations in which the obligation of solidarity with less fortunate members is clearly indicated. Following the path of continuous compounding of duties, a believer encounters the Ramadan fast, during which he/she shows the strength of faith, readiness to let the spiritual prevail over the material, and the commitment to spend a month thinking about his/her mistakes and how to correct them, as a prerequisite for staying on the right track and deserving the grace of God. The prescribed Hajj, as a demanding, expensive, and sometimes dangerous religious duty, represents the culmination of all obligations, and a believer is being prepared practically for his entire life to fulfil it. Reaching the core of their religion, believers, in a way, become closer to the Creator, which opens the perspectives for the forgiveness of sins and gives them a kind of guarantee that the path to Heaven will be provided.

Performing the prescribed religious duties on an individual level is insufficient and indicates a need for consideration on a global level and in the context of the tasks that the Prophet Muhammad set determining their obligatoriness. The confessional formula of the Shahadah is determined for all the believers of the world regardless of their ethnic and racial background and those simple and understandable words replace baptism and all other forms of initiation present in other religions. By turning towards the Kaaba during the prescribed prayers, the unity of the believers and the power of

1992

Islam to which they belong are manifested in practice. Zakat is an important institution of Islamic doctrine, which aims to reduce excessive social differences, thus ensuring the cohesion of the Islamic community and the amortization of discontent among individuals. Ramadan strengthens religious discipline and encourages believers to remember the great days when Allah sent the Quran to all people of the world through the Prophet Muhammad. Actions prescribed for Hajj established some form of continuity with the pre-Islamic times, and the participants have been clearly shown to always bear in mind that their sense of belonging to Islam is primary in relation to any other of their features. By implementing the prescribed basic Islamic duties, a believer continuously strengthens and perfects his/her faith on a personal level and adopts the required standards by which the complete individual and family life is organized, while their uniform execution on a global level shows unity and creates the conditions for the continued strengthening and expansion of Islam.